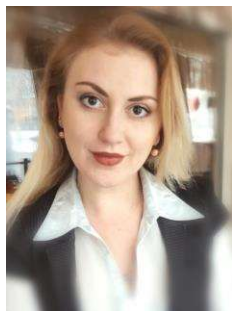

УДК 340.1

DOI: 10.31733/2078-3566-2021-3-80-87

Катерина ДОЛГОРУЧЕНКО[®]

викладач

(Дніпропетровський державний
університет внутрішніх справ)

ПІДХОДИ ДО РОЗУМІННЯ ТЕРМІНО-ПОНЯТЬ «ПРАВОВА ДІЙСНІСТЬ» І «ПРАВОВА РЕАЛЬНОСТЬ» ТА ПРОБЛЕМА МЕТОДОЛОГІЧНОЇ КОРЕКТНОСТІ ЇХ ВЖИВАННЯ В ІСТОРИКО-ПРАВОВИХ ДОСЛІДЖЕННЯХ

З'ясовано смислове навантаження та змістовне наповнення терміно-понять «реальність» і «дійсність»; визначено їх спільні та відмінні риси. Розглянуто доктринальні підходи до визначення терміно-понять «правова дійсність» та «правова реальність». На основі їх аналізу запропоновано власний підхід до розуміння змісту категорії «правова дійсність». Доведено, що поняття правової дійсності охоплює весь спектр юридичних феноменів, що є, були чи будуть у конкретному просторово-часовому континуумі. Сформульовано авторську позицію щодо методологічної коректності вживання означених терміно-понять в історико-правових дослідженнях.

Ключові слова: право, реальність, дійсність, категоріальний апарат історії держави і права.

Постановка проблеми. Історико-правові дослідження в межах юридичної науки мають певні особливості, що зумовлені пізнанням закономірностей процесів розвитку, функціонування та видозмін держави і права, або державно-правових інститутів та правової думки, з погляду історичної ретроспективи. Відповідно сучасні підходи до формування системи знань про державу і право мають ґрунтуватися на таких засадах, як плюралізм підходів до розуміння терміно-понять, ідейно-змістовна відповідність терміно-понять вітчизняній та світовій історико-правовій парадигмі, методологічна коректність використання спеціально-наукового інструментарію тощо.

До сьогодні залишається не вирішеною низка онтологічних та гносеологічних проблем, пов'язаних із праворозумінням. Теоретики не дають чіткої відповіді на питання, як співвідносяться право і вся сукупність соціальних явищ, які в теорії фіксуються як правові та містять у собі якість права. Йдеться, насамперед, про такі юридичні явища, як «правова сфера суспільного життя», «правова реальність», «правова дійсність», «правова матерія», «юридичне життя», «правове життя» та інші. Ці фундаментальні філософсько-правові категорії потребують сутнісного переосмислення та змістовного наповнення з метою подальшого їх коректного вживання, зокрема, в історико-правових дослідженнях.

Досить часто теоретики, філософи та історики права допускають неточності у вживанні понять правова реальність / дійсність у контексті історичного минулого, історичної можливості та необхідності, історичної ретро та перспективи. Більшість науковців застосовують типовий компілятивний підхід до визначення терміно-понять «правова дійсність» і «правова реальність», сутність яких зводять здебільшого до таких суджень: 1. Правова реальність та правова дійсність тотожні поняття. 2. Правова реальність-дійсність є сукупністю правових явищ. 3. Елементами правової реальності-дійсності є законодавство (його зміст та форми прояву); правосвідомість (стан праворозуміння); правова діяльність (правотворча, правозастосовча, правоохоронна та ін.), правова поведінка.

Зважаючи на зазначені елементи структури правової реальності-дійсності, постає проблема коректності змістовного наповнення цієї або, все ж таки, цих категорій, адже шлях компілятивного об'єднання (перерахування) суспільних правових явищ не визначає сутність динаміки та взаємовпливів процесів.

Аналіз публікацій, в яких започатковано вирішення цієї проблеми. Визначенню змісту понять «правова дійсність» та «правова реальність» приділено

© К. Долгорученко, 2021

ORCID iD: <https://orcid.org/0000-0003-2509-3007>

BilykK@i.ua

багато уваги з боку як зарубіжних, так і вітчизняних дослідників теорії, філософії та історії права.

Проблемам змістовного наповнення категорій «правова реальність (або дійсність)» та виокремленню їх сутнісних ознак приділили увагу такі дослідники, як С. Алексєєв, Н. Бутакова, М. Кельман, Д. Керімов, Н. Матузов, А. Павлюк, Є. Попов, С. Слободнюк, В. Нерсесянц, Г. Остроумов, О. Хоффе, Л. Явич та ін.

Аналіз раціональних та ірраціональних засад та принципів існування правової реальності-дійсності, виокремлення елементів структури правової реальності-дійсності знаходимо у працях О. Балинської, О. Бандури, І. Бачиніна, А. Козловського, О. Петрова, В. Шаповала, В. Шкоди та ін.

Проблемі співвідношення понять «правова реальність» і «правова дійсність» теоретиками приділено не достатньо уваги, проте певні аспекти зазначеної проблематики наявні у роботах О. Данильяна, М. Костицького, С. Максимова, К. Мількова, В. Савенко, С. Сливки, С. Слободнюка, О. Петрова та ін.

Мета статті – проаналізувати основні підходи до розуміння терміно-понять «правова дійсність» і «правова реальність» та з'ясувати питання методологічної коректності вживання цих категорій саме в історико-правових дослідженнях.

Для досягнення зазначеної мети автором визначено такий алгоритм дослідження:

1. З'ясування смислового навантаження та змістовного наповнення терміно-понять «реальність» і «дійсність»; визначення їх спільних та відмінних рис.
2. Аналіз основних наукових підходів до розуміння терміно-понять «правова реальність» і «правова дійсність».
3. Обґрунтування методологічної коректності та наукової доцільності вживання словосполучення «правова дійсність» у історико-правових дослідженнях.

Виклад основного матеріалу. Поняття «реальність» часто вживають як синонім поняття «буття» і розуміють як «матерію у всій різноманітності її форм (об'єктивна реальність), якій протистоїть свідомість – суб'єктивна реальність [18, с. 45]. Змістовне наповнення цього поняття онтологічно взаємопов'язано з феноменами, що мають вираження у поняттях «присутність», «буття», «світ». Філософи-фундаменталісти реальністю називають Всесвіт. Філософами-конструктивістами реальність визначається як буття, що несвідомо конструюється людьми як соціальними істотами [18, с. 22].

Категорію ж «дійсність» (нім. Die Geltung), зазвичай, використовують під час позначення процесів виникнення, становлення і розвитку в природі, суспільстві й у свідомості, враховуючи діалектичний характер їх взаємовідносин [18, с. 46]. Тобто дійсність – це все, що не тільки існує, а й діє, функціонує, містить у собі власну сутність і закономірність розвитку.

У філософії права поняттю дійсності відповідає особлива властивість змісту категорії – «зобов'язуюча сила здійснення». У загальній теорії права термін «дійсність» позначає формальну здатність юридичних норм та нормативно-правових актів породжувати права й обов'язки для певного кола суб'єктів, у певному часі й просторі, вказує на юридичну дію – чинність норм права [5, с. 221].

Відповідно, філософи та теоретики права, вивчаючи проблеми соціальної динаміки, здебільшого, зосереджують фокус уваги на загальних тенденціях та логіці закономірностей змін форм та способів соціальної організації і трансформації, що мають втілення у соціальних, політичних змінах, змінах права та правової системи. А отже, об'єктом філософсько-правового дослідження є абстрактні або ідеальні моделі розвитку суспільних відносин, логіка об'єктивних законів соціального і правового життя. Фактично, це правова реальність, яка є «ідеальною картиною світу» – образами держави і права, ідеями їх розвитку та функціонування, що побутують як в індивідуальній, так і в колективній свідомості.

Дійсно, держава як модель політичної форми організації правління та право як певна система правових норм, що діє у суспільстві – є об'єктивною реальністю. Проте багатоманітність сторін об'єктивного світу розкривається саме у процесі його розвитку, і не тільки в явищах, реально наявних у дійсності, але і в тих явищах і процесах, які можуть або повинні здійснитись (відбутись). Тобто дійсність у процесі розвитку породжує численні та різноманітні можливості, потенції та ймовірності, які залежать від об'єктивних закономірностей та конкретних обставин, наявних у цей момент або тих, що можуть бути в історичному часі. Тож якщо філософи та теоретики права оперують ідеальними конструкціями, вивчаючи явища та процеси правової реальності, то історики

держави і права об'єктом дослідження мають явища та процеси правової дійсності.

Про відмінність понять «реальність» та «дійсність» писав Л. Петражицький, трактуючи «дійсність» через поняття «об'єктивної реальності», розуміючи під цим актуальне істинне або здійсненне буття, здатне реалізувати історичні можливості; оригінальне буття на відміну від буття бутафорного, справжня реальність, яка збігається з правовою матерією [11, с. 204].

Радянський філософ права Д. Керімов також відрізняв «дійсність» від «реальності», зазначаючи таке: «правова дійсність відображає об'єктивний розвиток суспільства та реалізується через правову можливість, яка потенційно міститься у соціальній дійсності у формі тенденції розвитку реальності. Правова категорія «дійсність» розкриває сутність зв'язків і взаємозалежностей розвитку правової реальності, визначає її ступінь детермінації минулим [7, с. 118].

На думку вченого, право як конкретна система правових норм, що діють у суспільстві, є об'єктивною реальністю. Проте не всі реальні правові норми реалізуються. Треба відрізнити існування правових норм від їх дії. У зв'язку з цим під поняттям «правова дійсність» треба розуміти лише ту сукупність (систему) його норм, яка відображаючи потреби суспільства, реалізуються у регулюванні відповідних суспільних відносин. Тільки з урахуванням практичної реалізації норми права можна зрозуміти істинну природу тієї чи іншої системи права, об'єктивний процес її розвитку, роль у суспільному житті, механізм правового регулювання суспільних відносин тощо [7, с. 120].

Оригінальною з цієї проблематики є позиція М. Костицького, який в межах онтології права визначав правову дійсність не як систему загальнообов'язкових норм, прийнятих і санкціонованих державою, а як формальну рівність, всезагальну і необхідну міру свободи та всезагальної справедливості [8, с. 22–23].

В. Сирих також звертає свою увагу на змістовну частину поняття «правова дійсність». Науковець поділяє позицію, що поняття «реальність» та «дійсність» не є тотожними, зазначаючи таке: «поняття «правова реальність» не може суперечити його філософському наповненню, що виражається у категорії «дійсність». Проте творче використання категорій філософії у конкретних науках має здійснюватися, перш за все, у послідовному і точному дотриманні і врахуванні законів, загальних закономірностей та конкретних тенденцій і принципів, що є характерними для досліджуваного явища, і які мають виражати його сутність та специфіку у змістовному наповненні категорій. Виходячи із цих позицій, терміно-поняття «правова реальність» слід використовувати для позначення наявності правових явищ та процесів у бутті. Тоді як поняття «правова дійсність» має визначати сутнісний аспект буття, закономірне і випадкове, ймовірне, можливе і необхідне у ньому [19, с. 127].

Тож на сьогодні існує низка підходів до розуміння терміно-понять реальність / дійсність - «правова реальність» / «правова дійсність». Спробуємо у межах цієї наукової розвідки проаналізувати основні підходи.

Метафізична концепція права Ж. Деріди. Філософ права Ж. Деріда визначав правову реальність як ідеальну систему правових явищ, якій притаманні були такі властивості: суб'єктивність – властивість одиничного у праві; об'єктивність – властивість загального у праві; організованість – властивість правової системи; залежність явищ та процесів від соціоісторичних умов; закономірність взаємозв'язків між явищами сфери правовідносин, але без урахування їх потенційних змін [2, с. 72].

Прихильники позитивістського підходу визначають правову реальність або дійсність через систему санкціонованих державних норм або іншими словами – законів [2, с. 73].

Неопозитивістський підхід. Так, сучасні науковці О. Данильян, Л. Байрачна та О. Дзьобань під поняттям «правова реальність» розуміють особливий автономний світ права з його законами, логікою функціонування та розвитку, де «базисною конструкцією є закон» [6, с. 107].

Соціологічний підхід: «правова дійсність (або реальність)» – це система правовідносин. Зокрема, французький етнолог-структураліст К. Леві-Строс вважав правову дійсність системою правовідносин, без яких норми права є просто означниками ймовірних дій, подій, фактів чи явищ, які тільки з моменту їх реалізації у своїй взаємозалежності набувають суспільно-правового значення і визначають сутність правовідносин [2, с. 76].

Ідеалістичний підхід. Правова реальність є ідеальною категорією, тобто вона являє собою особливий вид буття – вид ідеального буття, суть якого тлумачиться як «те,

що має бути» (у нашому випадку «право, яким воно має бути насправді»). Ідеальність даної категорії означає, що вона є нематеріальним відображенням правової дійсності у людській свідомості [14, с. 57].

Матеріалістичний (марксистський підхід) до розуміння терміно-поняття «правова дійсність». Одним із представників зазначеного підходу є радянський філософ та теоретик права Л. Явич.

Вчений доводить, що норми права, їх утворення, поєднання та взаємодія формують нові матеріальні утворення, такі як інститути, підгалузі та галузі права, які доцільно називати системою права. Водночас правові ідеї, правові цінності та правові принципи не належать, вважає науковець, до правової системи, а тому належать до правової реальності, правової дійсності або правового життя. Власне, матеріальна правова система з її структурними елементами має правову надбудову (ідеї) на конкретному етапі розвитку просторово-часового континууму, що і являє собою правову дійсність [20, с. 138].

Структурний підхід. Філософ права, структураліст Ф. де Сосюр вважав правову дійсність такою системою знаків, що називає та організовує її, визначаючи основні цінності та пріоритети. Причому юридичний факт, правові події чи явища, як структурні елементи правової дійсності, можуть змінювати своє змістовне навантаження лінійно, адаптуючись у часі до соціально-історичних реалій та відтворюючи їх. Тобто правові терміно-поняття можуть набувати нових значень або їх відтінків залежно від лінійної змінюваності об'єктивної реальності, а результати правотворення коригуються рівнем сприйняття їх правовою спільнотою [2, с.70].

Сьогодні структурний підхід позиціонують багато теоретиків та філософів права, зокрема С. Алексєєв, В. Савенко, О. Бернюков та ін.

Аналізуючи структуру правової системи (реальності), С. Алексєєв зробив такі висновки: «незалежними і самодостатніми елементами правової реальності є:

- 1) власне право, і природне, і позитивне;
- 2) правова діяльність;
- 3) праворозуміння, правова свідомість, правова культура, правове виховання;
- 4) правові традиції та правова спадщина; правовий досвід, правовий менталітет, правові тенденції, прогнозування права» [1, с. 247].

В. Савенко займає відмінну позицію від С. Алексєєва і під поняттям правова дійсність розуміє комплекс як статичних, так і динамічних явищ та процесів у конкретному просторово-часовому континуумі, де її статичними елементами є юридичні норми, правові інститути й принципи (нормативна сторона правової системи); правотворчі, правозастосовні, правоохоронні органи та організації (організаційна сторона правової системи); правові погляди, ідеї, концепції (ідеологічна сторона правової системи), а динамічними – правотворча й правоохоронна діяльність, принципи організації та діяльності органів правосуддя й інших державних органів [14, с. 61].

Юридичний зміст категорії правової дійсності, на думку В. Савенко, розкривається у таких структурних площинах:

- інтелектуально-психологічна (містить правову ментальність, правову науку, звичаї, традиції, емпіричні знання, правову культуру тощо);
- нормативно-регулятивна (містить систему юридичних норм і суспільних правовідносин);
- соціально-регулятивна (становить рівень належності до правової реальності закладених у ній можливостей);
- організаційно-діяльнісна (містить усі види правової поведінки, правотворчість, правоохоронну практику, діяльність громадян і органів влади в межах верховенства права тощо) [14, с.62].

Отже, наголошує науковець, на відміну від реальності, дійсність містить у собі, крім ідеального, матеріальну сторону буття, знання, моралі і права.

О. Бернюков, зосереджуючи фокус уваги на змістовному наповненні категорії «юридична реальність» (або правова реальність чи дійсність), визначаючи її як буття, сформоване суспільством внаслідок пізнання права шляхом його зовнішнього відтворення через формування своєрідної локалізованої системи інтерпретації у вигляді спеціального механізму (структури) генетично пов'язаних між собою явищ у розгалуженості їх зв'язків з іншими спорідненими феноменами та фактами дійсності, які з них випливають [3, с. 61].

Основними структурними елементами цієї конструкції, на думку науковця, є саме *jus naturale* (як базисний фундамент) та законодавство (її несучі стіни). Відповідно, до елементів цього онтогносеологічного феномена передусім належать правосвідомість, порядок, охоронні та застосовні органи тощо. Тобто все те, що пов'язане з пізнавальним процесом реалізації *jus* у нашому соціумі [3, с. 62].

Системно-функціональний підхід, засновником якого є С. Максимов. Науковець, не розрізняючи поняття дійсність та реальність, у широкому сенсі під правовою реальністю розуміє усю сукупність правових явищ: правових норм, інститутів, правовідносин, правових доктрин, правової ідеології, правового менталітету [9, с. 148]. У вузькому значенні під правовою реальністю розуміє лише базисні правові реалії, щодо яких усі інші правові явища є похідними: «правова реальність» це об'єктивно існуючий світ права, даний суб'єкту в практиці (досвіді). Модель правової реальності слугує засобом пізнання і конструювання світу права» [10, с. 61].

Ще однією прихильницею цього підходу є Н. Бутакова. На думку вченої, правова дійсність охоплює весь наявний комплекс правових явищ, які здійснюють правовий вплив на суспільне життя і становлять безпосередньо її зміст. «Правова дійсність, як багаторівнева система, містить у собі процеси формування, систематизації, ідеологічного обґрунтування та реалізації права» [4, с. 28].

Системно-функціонального підходу у трактуванні терміно-поняття «правова дійсність» дотримується і О. Петров. Під правовою дійсністю у найбільш широкому розумінні автор має на увазі не стільки буття самого права, скільки систему взаємодії, взаєморозвитку та взаємодіювання правових явищ і феноменів, а також інших соціальних, політичних, психологічних явищ, що з ними пов'язані.

Відповідно, О. Петров виокремлює такі ознаки правової дійсності, а саме:

- 1) здатність відігравати роль особливої сфери суспільного життя нарівні з економічною, політичною тощо;
- 2) наявність особливих раціональних та ірраціональних властивостей;
- 3) об'єктивний характер прав;
- 4) володіння і статичними, і динамічними характеристиками та особливостями;
- 5) охоплення і перспективних, і ретроспективних юридичних явищ, процесів та феноменів тощо [12, с. 152].

Семіотичний підхід до розуміння терміно-понять «правова дійсність» і «правова реальність» О. Балинської. Науковець доводить, що правова дійсність – це об'єктивна реальність, яку можна трактувати як текст, який ми «читаємо» (через споглядання), означаємо певними символами (буквеними чи звуковими) для передавання інформації іншим і розуміємо інформацію інших. Саме слово стає засобом і знаряддям для конституювання та конструювання правової дійсності [2, с. 84]. Однак, зазначає авторка, неможливо всі правові явища виразити у загальних поняттях, а правову дійсність трактувати виключно як прояв чи застосування змісту цих понять у приватних випадках.

Враховуючи основні наукові підходи до розуміння терміно-понять «правова дійсність» і «правова реальність», виникає необхідність окреслити авторську позицію щодо методологічної коректності їх вживання в історико-правових дослідженнях.

Зокрема, науковець І. Сердюк, аналізуючи основні підходи до визначення предмета теорії держави і права на доктринальному рівні, запропонував власний методологічний підхід до розуміння змісту юридичних категорій, зокрема «предмета теорії права». Суть методологічного підходу зводиться до таких тверджень:

1) історичний розвиток будь-якої науки, у тому числі й теорії держави і права, супроводжується змінами й перетвореннями її предмета;

2) у зв'язку з цим методологічно коректно вважати за об'єкт порівняльного аналізу ті визначення предмета теорії держави і права, що їх відносять до однієї наукової парадигми та були сформульовані вченими в межах одного історичного періоду [15, с. 38].

Тож предмет історії держави і права, що є зумовлений часом і простором, а також здійсненністю історичних явищ і процесів, виражається у правовій дійсності. Відповідно до усталеної історико-правової парадигми, тільки все можливе, об'єктивне, вже здійсненне може бути дійсним. Правова дійсність розкривається як система реальних або тих, що були явищ і процесів, правових за їх сутністю чи природою, що є детермінованими безперервними видозмінами (розвитком) та конкретним часовим простором.

Варто також погодитись із М. Костицьким, який, вивчаючи сутність української історико-правової дійсності, влучно зауважує: «методологія пізнання української

історико-правової дійсності нерозривно пов'язана з теоретичним осмисленням державно-правових явищ в історії, політико-правових доктрин і практики державно-правового будівництва в Україні. Ядром пізнання державно-правових явищ є пізнання та обґрунтування закономірностей розвитку політичних доктрин, держави, права, тобто історико-правове пізнання, яке є синтетичним за своїм характером, поєднує риси історичного і правового, перебуває у системному зв'язку із соціологічним, історико-філософським, історико-економічним, етичним дослідженням та пізнанням. Історико-правове дослідження чи пізнання ґрунтується на знанні минулого, сучасного і передбаченні майбутнього. Тобто характерною рисою пізнання явищ історико-правової дійсності України є ретроспективність. Пізнання здійснюється від теперішнього до минулого, від наслідків до причини. Водночас виявляється перспективний характер такого пізнання (особливо в історії української політико-правової думки), завдяки якому сьгоднішні політико-правові доктрини розглядаються як причини майбутніх змін у державно-правовій сфері» [8, с. 14].

Висновки. Зважаючи на основи філософії та теорії права, під час з'ясування сутності терміно-понять «правова дійсність» і «правова реальність, спираючись на думки авторитетних науковців, які розмежовують ці категорії, та керуючись сучасним науковим інструментарієм, можна констатувати таке.

1. Методологічно коректним, у межах досліджень історії держави і права, для позначення особливої форми суспільно-правового буття, яке вже було здійснене, треба вживати терміно-поняття «правова дійсність».

2. Філософську категорію «правова дійсність» логічно використовувати під час позначення здійснених процесів виникнення, становлення і розвитку суспільного життя у правовій сфері, враховуючи діалектичний, причинно-наслідковий характер їх взаємовідносин.

3. Поняття правової дійсності охоплює весь спектр юридичних феноменів, що є, були чи будуть у конкретному просторово-часовому континуумі.

4. До характерних ознак правової дійсності треба віднести: правова природа суспільного буття; поєднання об'єктивного і суб'єктивного світу буття права, які нерозривно пов'язані зі свідомістю, чуттєвістю, практикою (поведінкою); зумовленість зворотним впливом учасників суспільних відносин; детермінованість культурними, економічними та політичними чинниками, що є, були чи будуть у суспільстві; відображає загальну ідеальну картину правового життя соціуму, а також процеси розвитку окремих правових інститутів та реальні зміни, що в них відбуваються; є показником ціннісно-духовного та правового рівня розвитку суспільства.

5. Відповідно до усталеної історико-правової парадигми, тільки все можливе, об'єктивне, вже здійснене може бути дійсним. Правова дійсність розкривається як система реальних або тих, що були, явищ і процесів, правових за їх сутністю чи природою, що є детермінованими безперервними видозмінами (розвитком) та конкретним часовим простором.

Список використаних джерел

1. Алексеев С. Общая теория права : учеб. Москва : БЕК, 1995. 315 с.
2. Балинська О. Семіотика права : монограф. Львів : ЛьвДУВС, 2013. 416 с.
3. Бернюков А. Юридична реальність : монограф. Хмельницький : ЦНТІ, 2016. 389 с.
4. Бугакова Н. Правоотношения в структуре правовой действительности : монограф. Санкт-Петербург : Санкт-Петербург. ун-т МВД России, 2006. 300 с.
5. Велика українська юридична енциклопедія : у 2-х т. Т. 2. Філософія права. Харків : Право, 2017. 1128 с.
6. Данильян О., Байрачна Л., Дзьобань О. Словник основних філософських термінів. Київ : Юрінком-Інтер, 2002. 308 с.
7. Керимов Д. Философские проблемы права. Москва : Мысль, 1972. 471 с.
8. Костицький М. Ключові підходи до методології пізнання української історико-правової дійсності. *Науково-інформаційний вісник. Серія : Право.* 2005. № 12. С. 12–17.
9. Максимов С. Правовая реальность: опыт философского осмысления. Харьков : Нац. юрид. акад. Украины им. Ярослава Мудрого, 2002. 328 с.
10. Максимов С. Класична і неklasична моделі осмислення правової реальності. *Право України.* 2014. № 1. С. 61–68.
11. Петражицкий Л. Теория и политика права. Избранные труды. Санкт-Петербург : Университетский издательский консорциум «Юридическая книга», 2011. 1031 с.
12. Петров А. Правовая действительность. *Вестник Нижегородского университета*

им. Н.И. Лобачевского. 2015. № 4. С. 150–158.

13. Пржиленский В. Реальность – социально-эпистемологическое исследование. *Вопросы философии*. 2003. № 2. С. 22–28.

14. Савенко В. Правова реальність як структурована площина реалізації права. *Філософські та методологічні проблеми права*. 2015. № 1–2 (9–10). С. 57–66.

15. Сердюк І. Визначення предмета теорії держави і права: доктринальні підходи та правове закріплення. *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ*. 2013. № 3. С. 37–48.

16. Сливка С. Філософія права : навч. посібник. Київ : Атіка, 2012. 256 с.

17. Слободнюк С. Правовая реальность: исторический анализ. Санкт-Петербург : Изд-во СПбГПУ, 2011. 135 с.

18. Сморг Л.О. Філософія : навч. посібник. Київ : Кондор, 2004. 416 с.

19. Сырых В. Логические основания общей теории права : в 2-х т. Т. 1. Элементный состав. Москва : Юстицинформ, 2000. 528 с.

20. Явич Л. Необходимость и случайность, возможность и действительность в праве. *Методологические проблемы советской юридической науки*. 1986. С. 22–29.

Надійшла до редакції 16.07.2021

References

1. Alekseyev S. (1995) *Obshchaya teoriya prava* [General theory of law] : ucheb. Moscow : BEK. 315 p. [in Russ.].

2. Balyns'ka O. (2013) *Semiotyka prava* [Semiotics of law] : monohraf. L'viv : L'vDUVS. 416 p. [in Ukr.].

3. Beryukov A. (2016) *Yurydychna real'nist'* [Legal reality] : monohraf. Khmel'nyts'kyu : TSNTI. 389 p. [in Ukr.].

4. Butakova N. (2006) *Pravootnosheniya v strukture pravovoy deystvitel'nosti* [Legal relations in the structure of legal reality] : monohraf. Saint-Petersburg : Sankt-Peterburh. un-t MVD Rossii. 300 p. [in Russ.].

5. Velyka ukrayins'ka yurydychna entsyklopediya [The Large Ukrainian Legal Encyclopedia] : u 2-kh t. T. 2. *Filosofiya prava*. Kharkiv : Pravo, 2017. 1128 p. [in Ukr.].

6. Danyl'yan O., Bayrachna L., Dz'oban' O. (2002) *Slovyk osnovnykh filosofsk'kykh terminiv* [Dictionary of basic philosophical terms]. Kyiv : Yurinkom-Inter. 308 p. [in Ukr.].

7. Kerimov D. (1972) *Filosofskiye problemy prava* [Philosophical problems of law]. Moscow : Mysl'. 471 p. [in Russ.].

8. Kostyts'kyu M. (2005) *Klyuchovi pidkhody do metodolohiyi piznannya ukrayins'koyi istoryko-pravovoyi diysnosti* [Key approaches to the methodology of cognition of Ukrainian historical and legal reality]. *Naukovo-informatsiyny visnyk. Seriya : Pravo*, no 12, pp. 12–17. [in Ukr.].

9. Maksimov S. (2002) *Pravovaya real'nost': opyt filosofskogo osmysleniya* [Legal reality: the experience of philosophical thinking]. Kharkiv : Nats. yurid. akad. Ukrainy im. Yaroslava Mudrogo. 328 p. [in Russ.].

10. Maksymov S. (2014) *Klasychna i neklasychna modeli osmyslennya pravovoyi real'nosti* [Classical and non-classical models of understanding the legal reality]. *Pravo Ukrainy*, no 1, p. 61–68. [in Ukr.].

11. Petrazhyskiy L. (2011) *Teoriya i politika prava* [Theory and policy of law]. *Izbrannyye trudy*. Saint-Petersburg : Universitetskiy izdatel'skiy konsortyym «Yuridicheskaya kniga». 1031 p. [in Russ.].

12. Petrov A. (2015) *Pravovaya deystvitel'nost'* [Legal reality]. *Vestnik Nizhegorodskogo ungersgteta gm. N.I. Lobachevskogo*, no 4, pp. 150–158 [in Russ.].

13. Przhylenskiy V. (2003) *Real'nost' – sotsyal'no-epistemologicheskoye issledovaniye* [Reality - socio-epistemological study]. *Voprosy filosofii*, no 2, pp. 22–28 [in Russ.].

14. Savenko V. (2015) *Pravova real'nist' yak strukturovana ploshchyna realizatsiyi prava* [Legal reality as a structured plane of law]. *Filosofs'ki ta metodolohichni problemy prava*, no 1–2 (9–10), pp. 57–66. [in Ukr.]

15. Serdyuk I. (2013) *Vyznachennya predmeta teoriiy derzhavy i prava: doktrynal'ni pidkhody ta pravove zakriplennya* [Defining the subject of the theory of state and law: doctrinal approaches and legal consolidation]. *Naukovyy visnyk Dnipropetrovs'koho derzhavnogo universytetu vntrishnikh sprav*, no 3, pp. 37–48 [in Ukr.]

16. Slyvka S. (2012) *Filosofiya prava* [Philosophy of Law] : navch. posibnyk. Kyiv : Atika. 256 p. [in Ukr.]

17. Slobodnyuk S. (2011) *Pravovaya real'nost': istorycheskiy analiz* [Legal reality: a historical analysis]. Saint-Petersburg : Izd-vo SPbGPU. 135 p. [in Russ.].

18. Smorz L. O. (2004) *Filosofiya* [Philosophy] : navch. posibnyk. Kyiv : Kondor. 416 p. [in Ukr.].

19. Syrykh V. (2000) *Lohycheskiye osnovaniya obshchey teorii prava* [Logical bases of the general theory of law] : v 2-kh t. T. 1. *Elementnyy sostav* [Elemental structure]. Moscow : Yustitsinform. 528 p. [in Russ.].

20. Yavich L. (1986) *Neobkhodimost' i sluchaynost', vozmozhnost' i deystvitel'nost' v prave* [Necessity and chance, possibility and reality in law]. *Metodologicheskoye problemy sovetskoy yuridicheskoy nauki*, pp. 22–29 [in Russ.].

ABSTRACT

Kateryna Dolhoruchenko. Approaches to understanding the terms-concepts «legal actuality» and «legal reality» and the problem of methodological correctness of their use in historical and legal research. The author has clarified the semantic load and content of the terms «reality» and «actuality», and identified their common and distinctive features.

She has considered doctrinal approaches to the definition of the terms «legal actuality» and «legal reality». Based on their analysis, her own approach to understanding the content of the category «legal reality» has been suggested. The necessity of differentiation and further correct use of the categories «actuality» and «reality» within the framework of historical and legal research has been proved.

The content of the term-concept «legal actuality», its structure and characteristics have been determined. In accordance with the established historical and legal paradigm, it has been determined that only everything possible, objective, already feasible can be valid. The meaning of the term-concept «legal actuality» has been revealed as a system of actually existing or existed phenomena and processes, legal in their essence or nature, which are determined by continuous changes (development) and a specific period of time.

The author's position on the methodological correctness of the use of these terms in historical and legal research has been formulated. A characteristic feature of knowledge of the phenomena and processes of historical and legal reality is retrospectiveness. Cognition is carried out from the present to the past, from consequences to causes. At the same time, the perspective nature of such knowledge (especially in the history of Ukrainian political and legal thought) has been revealed, thanks to which modern historical and legal research focuses on patterns, causes and consequences of changes in feasible (real) phenomena and processes in state and law in a particular period.

Keywords: law, reality, actuality, categorical apparatus of the history of the state and law.

УДК 340.12 (477)

DOI: 10.31733/2078-3566-2021-3-87-93

Артем СКИРТА[©]

аспірант

(Національний університет
«Запорізька політехніка»)

**КОНЦЕПЦІЯ ПЕРІОДИЗАЦІЇ ІСТОРІЇ
УКРАЇНСЬКОГО ДЕРЖАВОТВОРЕННЯ
ІВАНА ЛИСЯКА-РУДНИЦЬКОГО**

У статті проаналізовано творчий доробок історика української еміграції І. Лисяка-Рудницького щодо періодизації українського державотворення. З'ясовано ставлення науковця стосовно основних підходів до періодизації, зокрема: формаційного, що переважно застосовувався науковцями в радянській Україні та цивілізаційного, який вперше щодо України був наведений на початку ХХ ст. у наукових працях М. Грушевського. Розглянуто зауваження, що висловив у своїй праці І. Лисяк-Рудницький щодо цих підходів, а також можливості для їх усунення на сучасному етапі розвитку історико-правової науки. Зроблено висновок про актуальність запропонованої вченим концепції періодизації, а також її значення у світлі останніх подій розвитку української державності.

Ключові слова: Іван Лисяк-Рудницький, періодизація, українське державотворення, формаційний підхід, цивілізаційний підхід.

Постановка проблеми. З плином часу відбувається розвиток технологій та інших сфер життєдіяльності людства, у тому числі – державно-правових інститутів. Накопичення нового інформаційного матеріалу потребує здійснення систематизації, а в контексті історико-правової науки – періодизації. Але, навіть сьогодні, серед дослідників історії української державності немає єдиної концепції її періодизації. Одну з таких малодосліджених концепцій пропонує в своїх наукових працях український дослідник в еміграції І. Лисяк-Рудницький. У його науковому доробку міститься критика основних підходів до періодизації державотворення України, наявних у ХХ ст. У доповіді, оголошеній І. Лисяком-Рудницьким у Лондоні та Онтаріо в 1978 р. «Проблеми термінології і періодизації у навчанні української історії» [8, с. 589],